

Marcoń, Witold

Lekarze w Sejmie Śląskim

Medycyna Nowożytna 17/1, 119-147

2011

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Lekarze w Sejmie Śląskim

Słowa kluczowe: II RP, Sejm Śląski, lekarze–posłowie

Sejm Śląski było to jednoizbowe ciało autonomiczne będące wyrazem swoistej niezależności na określonych polach w podejmowanych przez siebie działaniach. Decyzja o utworzeniu jednoizbowego regionalnego parlamentu Sejmu Śląskiego podjął Sejm Ustawodawczy II Rzeczypospolitej w ustawie konstytucyjnej z dnia 15 lipca 1920 r. zawierającej statut organiczny województwa śląskiego nadający mu autonomię¹. W statucie organicznym określono kompetencje tego lokalnego parlamentu. W pierwszych trzech kadencjach Sejmu Śląskiego w latach 1922–1935 zasiadało po 48 posłów. W czwartej kadencji autonomicznego parlamentu w latach 1935–1939 było 24 posłów, a po zajęciu jesienią 1938 r. Zaolzia dołączono do tego gremium jeszcze czterech parlamentarzystów. Należy stwierdzić, że posłowie posiadali różne wykształcenie i profesje. Z lektury posiedzeń plenarnych autonomicznego Sejmu Śląskiego wynika, że zasiadało w nim zaledwie czterech lekarzy: Maria Kujawska, Bronisław Hager, Teodor Obremba i Alojzy Pawelec. Przyszłe województwo śląskie otrzymało autonomię jeszcze w okresie plebiscytu na Górnym Śląsku, co było podyktowane względami politycznymi i integracyjnymi. W okresie międzywojennym najwyższą instytucją autonomii śląskiej był Sejm Śląski, stanowiąc za-

¹ Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. R. P.) 1920, nr 73, poz. 497. Ustawy Sejmu Śląskiego 1922–1932, Katowice 1 932, s. 9–32. W. Marcoń, *Autonomia śląska 1922–1939, (Wybrane zagadnienia)*, Toruń 2009, s. 124–140.

razem teren walk politycznych wokół problemu polsko-niemieckiego oraz między śląską sanacją a jej przeciwnikami. Blok sanacyjny w autonomicznym organizmie był zespolony wokół wojewody Michała Grażyńskiego i tworzył Narodowo Chrześcijańskie Zjednoczenie Pracy (NChZP). Opozycji przewodniczył Wojciech Korfanty, stojący na czele śląskiej chadecji. Wśród sejmowych reprezentantów NChZP byli lekarze: Maria Kujawska i Alojzy Pawelec, a z Chrześcijańskiej Demokracji – Bronisław Hager i Teodor Obremba. Sejm Śląski miał stać się jednym z gwarantów autonomii i województwa śląskiego jako organ władzy ustawodawczej. Pierwszy Sejm Śląski funkcjonował od 10 października 1922 r. do 12 lutego 1929 r. Brak w nim było lekarzy. Druga kadencja parlamentu lokalnego trwała zaledwie kilka miesięcy w 1930 r. od maja do września. W tym gremium zasiadali lekarze: chadec Teodor Obremba i posłowie sanacyjni Maria Kujawska i Alojzy Pawelec. Trzeci Sejm Śląski zebrał się w grudniu 1930 r. a zakończył swą działalność pod koniec marca 1935 r. W tym regionalnym parlamencie zasiadali lekarze: Maria Kujawska reprezentująca śląską sanację i Bronisław Hager członek śląskiej chadecji. W czwartym Sejmie Śląskim funkcjonującym od września 1935 r. do wybuchu II wojny światowej we wrześniu 1939 r. nie było śląskich lekarzy.

Maria Kujawska – pierwsza lekarka śląska, posłanka do Sejmu Śląskiego w latach 1930–1935

Maria Kujawska była pierwszą lekarką wywodzącą się ze Śląska. Nie stroniła od pracy społecznej. Jej postać przewija się w opracowaniach dotyczących historii Śląska XX w.² O roli M. Kujawskiej jako lekarki na Górnym Śląsku pisał w dwóch pracach Krzysztof Brożek³. Ponadto wiele cennych informacji o niej można znaleźć w dwóch opracowaniach Wandy Musialik⁴. Jan Smereka w dwóch własnych po-

² E. Długajczyk, *Sanacja śląska 1926–1939. Zarys dziejów politycznych*, Katowice 1983, s. 17, 167, 187, 255, 286, 325, 347. J. Kamińska-Kwak, *Polski ruch kobiecy w województwie śląskim w latach 1922–1939*, Katowice 1998, s. 99–101. M. Orzechowski, *Wojciech Korfanty. Biografia polityczna*, Wrocław 1975, s. 338. H. Rechowicz, *Sejm Śląski 1922–1939*, wyd. II, Katowice 1971s. 320, 341. F. Szymiczek, *Stowarzyszenia akademickie polskiej młodzieży górnośląskiej we Wrocławiu 1863–1918*, Wrocław 1963, s. 129.

³ K. Brożek, *Polscy lekarze na Górnym Śląsku i Śląsku Cieszyńskim od końca XIX do połowy XX wieku*, Katowice 2009, s. 25, 73, 76, 78, 86, 115, 125, 169, 250. Tenże, *Polska służba medyczna w powstaniach śląskich i plebiscycie 1918–1922*, Katowice 1973, s. 288–289.

⁴ W. Musialik, *Górnoślązacy w parlamentach II Rzeczypospolitej (1919–1939)*, Opole 2004, s. 50, 84, 105, 128, 165. Tenże, *W kręgu polityki i władzy. Polskie środowiska przy-*

zycjach wymienia Marię Kujawską w czasie studiów medycznych we Wrocławiu⁵. Warto nadmienić, że pisano o niej w śląskiej⁶ i ogólnopolskiej prasie⁷. Można odszukać biogramy Marii Kujawskiej w słownikach biograficznych⁸. Pochodziła z zgermanizowanej rodziny śląskiej. Ojciec Wilhelm Rajda był mistrzem szewskim, a matka Berta z Jędrzyków gospodynią domową. Maria Kujawska z domu Rajda urodziła się 5 lipca 1893 r. w rodzinie rzemieślniczej w Raciborzu. Szkołę powszechną ukończyła w miejscu zamieszkania. Ponieważ do gimnazjum realnego i humanistycznego przyjmowano wówczas chłopców, Maria ukończyła szkołę średnią dla dziewcząt, która upoważniała do wyższych studiów. W 1912 r. uzyskała świadectwo dojrzałości. Ojciec chciał, aby Maria przede wszystkim zdobyła przygotowanie pedagogiczne, a później wybrała studia wyższe. W 1915 r. rozpoczęła Maria studia na wydziale medycznym uniwersytetu we Wrocławiu. Tam nawiązała liczne przyjaźnie ze studentami Polakami i niezwłocznie zaczęła się uczyć po polsku. Wstąpiła do tajnej niepodległościowej organizacji studenckiej Związku Młodych Polaków, zwanego Związkiem Młodej Polski, który powstał w 1918 r. Z tego okresu datuje się znajomość i współpraca z takimi działaczami jak: Alfons Zgrzebniok, Jan Wyglenda, Adam Kocur, Karol Grzesik i Michał Grażyński. Działalność ta, jej poglądy ideologiczne, przyczyniły się, że później należała do obozu zwolenników Józefa Piłsudskiego. Dalsze studia kontynuowała w Monachium, gdzie wstąpiła do tajnej niepodległościowej

wódzce górnośląskiego obszaru plebiscytowego z lat 1921–1939, Opole 1999, s. 118, 170, 175–177.

⁵ J. Smereka, *Polacy na studiach lekarskich we Wrocławiu w latach 1811–1918*, Wrocław 1979, s. 47–50. Tenże, *Polskie doktoraty na Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Wrocławskiego z lat 1811–1939 i ich autorzy w życiu zawodowym, naukowym i społeczno-politycznym*, Wrocław 1980, s. 59.

⁶ J. Gruszka, *Maria Kujawska. Zastużona dla Śląska* „Wrocławski Tygodnik Katolicki” nr 38 z 20 września 1972 r., s. 2. H. Hanczarek, *Maria Rajda-Kujawska* „Wczoraj, Dzisiaj, Jutro” 1989, nr 4, s. 53–58. A. Klosek, *Kobiety śląskie – Maria Kujawska* „Wrocławski Tygodnik Katolicki”, nr 42, z 20 października 1968 r., s. 2.

⁷ H. Biegańska, *Działaczka śląska – dr Maria Kujawska* „Dzieje Najnowsze” 1970, nr 1, s. 175–183. W. Kiedrzyńska, *Dr Maria Kujawska* „Przegląd Lekarski” 1965, nr 1, s. 166–167. H. Kulik, *Dr Maria Rajda-Kujawska – pierwsza lekarka Polka na Śląsku* „Medycyna Ogólna” 2000, nr 4, s. 285–289.

⁸ Z. Hajduk, *Maria Kujawska (1893–1948)*. (w:) *Tobie Polsko. Szkice biograficzne działaczy ruchu niepodległościowego na Górnym Śląsku*, red. W. Lesiuk i W. Zieliński, Opole–Katowice 1981, s. 275–277. S. Łoza, *Czy wiesz kto to jest?* Warszawa 1938, s. 394. F. Szymiczek, *Kujawska z Rajdów Maria Joanna Berta (1893–1948)*. *Polski Słownik Biograficzny*, t. XVI, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1971, s. 113–114. G. Wawoczny, *Kujawska-Rajda Maria*, (w:) *Raciborzanie tysiąclecia, Słownik biograficzny*, pod red. K. Gruchot i G. Wawoczny, Racibórz 2002, s. 78.

organizacji studenckiej Polaków – Grupa Narodowa. Opanowawszy już język polski kontynuowała studia w Krakowie, Poznaniu i Warszawie. Dyplom lekarski uzyskała 15 lipca 1920 r. na Uniwersytecie Warszawskim. Po ukończeniu studiów powróciła na Górny Śląsk. Rozpoczęła działalność edukacyjną dla pielęgniarek i położnych. Brała udział w akcji plebiscytowej po drugim powstaniu śląskim. Spodziewała się, że w wyniku mającego się odbyć plebiscytu w 1921 r. Górny Śląsk przypadnie Polsce. Od października 1920 r. pracowała z ramienia Polskiego Komisarjatu Plebiscytowego w Bytomiu. W tym czasie pracowała w ambulansie Hotel Lomnitz w Bytomiu. Podczas trzeciego powstania śląskiego w 1921 r. była początkowo lekarką na placu opatrunkowym w Rozdzienu, następnie prowadziła pociąg sanitarny⁹ i była kierowniczką szpitala polowego w Toszku. Następnie została przydzielona do szpitala powstańczego w Mysłowicach, w którym pracowała do stycznia 1922 r. Tam prowadziła pierwszy kurs dla siostr PCK. W lipcu 1922 r. otrzymała za swój ogromny wkład pracy w trzecim powstaniu śląskim odznaczenie Polskiego Czerwonego Krzyża III stopnia. W dniu 16 sierpnia 1921 r. Maria Rajda wyszła za mąż za lekarza Kazimierza Kujawskiego. Miała cztery córki lekarki: Aleksandrę, Barbarę, Janinę i Marię. Racibórz, rodzinne miasto, po powstaniach śląskich pozostał w rękach niemieckich. Dlatego z rodziną zamieszkała na polskim Górnym Śląsku. W latach 1922–1923 w Katowicach prowadziła jako kierowniczka oddział Polskiego Czerwonego Krzyża. Poza tym pracowała w Towarzystwie Walki z Gruźlicą jako kierowniczka Przychodni Przeciwgruźliczej w Katowicach i inspektorka wszystkich przychodni przeciwgruźliczych na Górnym Śląsku. Później z rodziną przeniosła się do Brzezin Śląskich, gdzie pracowała w poradni Polskiego Czerwonego Krzyża i mieszkała przy ulicy Warszawskiej 15. W tym czasie aktywnie działała w Towarzystwie Polek¹⁰. Wówczas założyła Towarzystwo Polek w Brzezinach Śląskich. W okresie międzywojennym była długoletnią wiceprzewodniczącą w Towarzystwie Polek na polskim Śląsku. Kujawska opowiadała się za integracją województwa śląskiego z państwem polskim. Od 1932 r. znowu zamieszkała w Katowicach przy ulicy Wita Stwosza nr 5. Prowadziła do wybuchu drugiej wojny światowej poradnię przeciwgruźliczą przy PCK w Katowicach. W tym czasie należała do Towarzystwa Lekarzy

⁹ Dr Kujawski (Bratek), *Służba sanitarna w III powstaniu*. (w:) *O wolność Śląska. W dziesięciolecie III powstania 1921–1931*. Pamiętnik wydany przez komitet uroczystości, Katowice 1931, s. 54–55.

¹⁰ „Polska Zachodnia” nr 179 z dn. 28 czerwca 1932 r. s. 3; nr 79 z dn. 13 marca 1935 r., s. 9; nr 174 z dn. 26 czerwca 1939 r., s. 3.

Polaków na Śląsku w latach 1932–1939, Związku Gospodarczego Lekarzy Polaków województwa śląskiego w latach 1926–1934 i Śląskiej Izby Lekarskiej w latach 1935–1939. Należała do współzałożycieli Instytutu Śląskiego w latach 1934–1939. Instytut Śląski był placówką kulturalną w Katowicach. Ukazywał dorobek w zakresie nauki oraz kultury województwa śląskiego w okresie międzywojennym. W Instytucie Śląskim istniała komisja rozjemcza w składzie: Czesław Wieniawa-Chmielewski, Maria Kujawska, Wincenty Spattenstein prezydent Chorzowa¹¹. Komisja rozjemcza miała za zadanie załatwianie spraw spornych kwestii zachodzących w tym Stowarzyszeniu. Z entuzjazmem przyjęła ustanowienie autonomii śląskiej. Uznawała Sejm Śląski jako ciało autonomiczne będące wyrazem swoistej niezależności na określonych polach w podejmowanych przez niego działaniach. Sejm Ustawodawczy nadał województwu śląskiemu autonomię w dniu 15 lipca 1920 r. wydając ustawę konstytucyjną zawierającą statutu organiczny województwa śląskiego. Ustrój województwa śląskiego stanowił w granicach Polski międzywojennej rozwiązanie unikatywne. Żadne z pozostałych piętnastu przedwojennych województw nie otrzymała praw równych województwu śląskiemu. Podstawę prawną autonomii województwa śląskiego stworzyła ustawa konstytucyjna Sejmu Ustawodawczego z 15 lipca 1920 r. zawierająca statut organiczny województwa śląskiego. Akt z połowy lipca 1920 r. będący pierwszą ustawą konstytucyjną w odrodzonej Polsce, był zarazem normą prawną tworząc województwo śląskie ze Śląska Cieszyńskiego i Górnego Śląska. Głównym celem działalności Sejmu Śląskiego było ustawodawstwo. Sala Sejmu Śląskiego stawała się polem walki politycznej między chadekami i piśsudczykami. Mimo sporów i gorących polemik Sejm Śląski okazał się zgromadzeniem ludzi mądrych i odpowiedzialnych, całkowicie oddanych sprawie Polski, sprawie Ślązaków.

Według Kujawskiej miał za zadanie uchwalenie ustaw, które regulować miały życie dzielnicy śląskiej we wszystkich dziedzinach przekazanych w statucie organicznym. W pracy legislacyjnej Sejmu Śląskiego musi mieć wzgląd na wszystkie czynniki, które składają się na całokształt życia gospodarczego i kulturalnego. Tak pojęta praca tego ciała ustawodawczego prowadzona w harmonii przynieść mogła pożytek państwu polskiemu i dzielnicy śląskiej.

Kujawska stała na stanowisku, że w ówczesnej sytuacji na Górnym Śląsku potrzebna była silna władza, dlatego zgodnie ze swymi

¹¹ „Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk na Śląsku” t. IV, 1935, s. 193. Seria I, Komunikat nr 36, sprawozdanie dyrekcji Instytutu Śląskiego za rok 1934/35, Katowice 1935.

poglądami popierała program sanacji śląskiej kierowanej przez wojewodę Michała Grażyńskiego. Popierała program Narodowo Chrześcijańskiego Zjednoczenia Pracy (odpowiednik Bezpartyjnego Bloku Współpracy z rządem na polskim Śląsku). Ugrupowanie to zwalczało chadecję kierowaną przez Wojciecha Korfantego. Z ramienia NChZP M. Kujawska uzyskała mandat do drugiego Sejmu Śląskiego 11 maja 1930 r. w okręgu wyborczym nr 3 w Królewskiej Hucie (Chorzów)¹². Była sekretarzem komisji wyznań religijnych i oświecenia publicznego. Uczestniczyła we wszystkich 10 posiedzeniach plenarnych Sejmu Śląskiego. 23 listopada 1930 r. wybrana została do trzeciego Sejmu Śląskiego w okręgu nr 3¹³. Odbłyło się 49 posiedzeń. Była nieobecna na 3 posiedzeniach tego gremium: na 9 posiedzeniu 17 września 1931 r., na 22 posiedzeniu 15 kwietnia 1932 r. i na 30 posiedzeniu w dniu 23 marca 1933 r. W trzecim Sejmie Śląskim także pełniła funkcję sekretarza komisji wyznań religijnych i oświecenia publicznego. Była ławnikiem w NChZP w Głównym Komitecie Wykonawczym. Dużą niespodzianką stało się wyeliminowanie jej w czasie rozgrywki o mandat w wyborach 8 września 1935 r. do czwartego Sejmu Śląskiego w okręgu nr 3 z siedzibą w Siemianowicach¹⁴. Ta przykra niespodzianka nie zniechęciła Kujawskiej, która nie wycofała się z życia politycznego.

Kujawska weszła w skład prezydium śląskiego Obozu Zjednoczenia Narodowego. Odznaczona była Krzyżem Kawalerskim Odrodzenia Polski. Na pierwszym posiedzeniu czwartego Sejmu Śląskiego 24 września 1935 r. wybrana na zastępcę członka Śląskiej Rady Wojewódzkiej. Wybrana członkiem Śląskiej Rady Wojewódzkiej na 3 lata na 11 posiedzeniu czwartego Sejmu Śląskiego 12 grudnia 1936 r. Śląska Rada Wojewódzka była naczelną władzą administracyjną i organem administracyjnym o charakterze samorządowym. Śląska Rada Wojewódzka działając w oparciu o swe bierne kompetencje statutu organicznego, poprzez art. 8a przyczyniała się pod kierunkiem wojewody Michała Grażyńskiego do ujednoczenia przepisów prawnych w województwie śląskim i jednocześnie niwelowała te różnice z państwem polskim, dążąc do unifikacji¹⁵. M. Kujawska zmierzała jako członek Śląskiej Rady Wojewódzkiej do ujednoczenia przepisów w całym pań-

¹² J. Pabisz, *Wyniki wyborów parlamentarnych (do Senatu i Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej oraz do sejmu Śląskiego) na terenie województwa śląskiego w latach 1919–1939*, t. 7, Wrocław 1960, s. 430.

¹³ Tamże, s. 432.

¹⁴ Tamże, s. 452.

¹⁵ Szerzej: W. Marcoń, *Unifikacja województwa śląskiego z II Rzeczypospolitą*, Toruń 2007.

stwie. Pamiętała o tym, że Śląski Cieszyński i Górny Śląsk stanowiły nieodłączną część państwa polskiego i starała się realizować politykę unifikacyjną w Śląskiej Radzie Wojewódzkiej. Tuż przed wybuchem drugiej wojny światowej przeniosła się do województwa łódzkiego. Wkrótce jednak wróciła na Górny Śląsk, aby organizować obozy dla ewakuowanych kobiet i dzieci. W drugiej połowie września przedostała się do Rumunii, ponieważ była zagrożona przez gestapo aresztowaniem. Z Rumunii przedostała się do Jugosławii, gdzie spotkała się z dwiema córkami Barbarą i Janiną. Początkowo w Crikwienicy, a potem w Malinskiej na wyspie Krk była kierowniczką domu dla polskich dzieci, zorganizowanego przez Towarzystwo „Pro Polonia” z Genewy. Po zajęciu Jugosławii przez wojska niemieckie została w styczniu 1944 r. aresztowana a następnie przewieziona do więzienia w Klagenfurcie w Austrii do obozu koncentracyjnego w Ravensbrück, gdzie z wielkim poświęceniem pełniła funkcję lekarza najpierw na bloku 10, a później na bloku 11 – opiekując się psychicznie chorymi. Dobra znajomość języka niemieckiego pomagała jej w walce o byt chorych. Sama zapadła na ciężką chorobę – dur wysypkowy. Po wyzwoleniu dała dowód największej odwagi na początku 1945 r. Udało jej się uratować przed zagazowaniem cały blok 11, podczas generalnej selekcji. Dzięki nieugiętej postawie uzyskała wśród współwięźniów przydomek „anioła z Rawensbrück”. Po zakończeniu drugiej wojny światowej zrezygnowała w kwietniu 1945 r. z oferty Szwedzkiego Czerwonego Krzyża, który zabierał więźniarki do Szwecji – na rekonwalescencję. Jednak powróciła z córkami na Górny Śląsk. W maju 1945 r. osiedliła się w Pszczynie, gdzie prowadziła jako kierowniczka Powiatowy Ośrodek Zdrowia. Podziw budził jej hart ducha. Kujawska, która pomimo nadwężonego zdrowia i nabycia w obozie choroby układu krążenia opiekowała się pacjentami z największym poświęceniem, przemierzając pieszo po kilka i kilkanaście kilometrów do ich domów. 28 listopada 1945 r. zmarł przedwcześnie jej mąż Kazimierz Kujawski. Odtąd cały ciężar utrzymania domu i rodziny spadł na jej barki. Żyła skromnie i chętnie nosiła śląski strój ludowy. Zmarła nagle na zawał serca 23 maja 1948 r. w Pszczynie w wieku 54 lat i tam została pochowana. Odznaczała się ofiarnością i pracowitością. Maria Kujawska była pierwszą lekarką wywodzącą się z rodzimej śląskiej społeczności i można zaliczyć ją do nielicznych w tym okresie lekarek – kobiet polskich. Jej imieniem nazwano 27 kwietnia 1974 r. Zawodowe Studium Medyczne w Opolu. Należała do twórców polskiego średniego szkolnictwa medycznego na Śląsku.

Alojzy Pawelec – lekarz, powstaniec śląski i polityk

Na początku moich rozważań o doktorze Alojzym Pawelcu pragnę podziękować wnukowi, panu dr. Leszkowi Pałce za wnikliwe uwagi o działalności dziadka. Moim zamiarem jest przedstawienie postaci dra Alojzego Pawelca, osoby związanej z historią Górnego Śląska. Był on z wykształcenia lekarzem. W zawód ten wpisana jest ochrona i ratowanie zdrowia człowieka. Oddziaływanie dra A. Pawelca na społeczeństwo Górnego Śląska było widoczne chociażby podczas trzech powstań śląskich, kiedy opiekował się rannymi. Niewątpliwie należał do najbardziej wpływowych działaczy politycznych w województwie śląskim okresu międzywojennego. O A. Pawelcu można znaleźć wzmianki w opracowaniach naukowych związanych z historią najnowszą¹⁶. Krzysztof Brożek w swych dwóch rozprawach przedstawił działalność A. Pawelca jako lekarza¹⁷. Także Wanda Musialik w dwóch opracowaniach ukazała jego postać¹⁸. Maria Wanda Wanatowicz również wymienia go w dwóch swych pracach.¹⁹ Ponadto występują biogramy A. Pawelca²⁰ m.in. autorstwa Krzysztofa Brożka.

¹⁶ A. Ajnenkiel, *Historia Sejmu Polskiego*, t. II, część I, II Rzeczpospolita, Warszawa 1989, s. 213, 316, 326, 337. J. Ciągwa, *Immunitet parlamentarny postów Sejmu Śląskiego w latach 1922–1939, Regulacja prawna i praktyka*, Katowice 1992, s. 183, 184. E. Długajczyk, *Sanacja śląska 1926–1939. Zarys dziejów politycznych*, Katowice 1983, s. 52, 68, 71, 113, 116, 132, 136, 146, 157, 167, 186, 187, 229, 248, 255, 286, 306, 325, 327, 330, 345, 348, 357. J. Fojcik, *Materiały do dziejów ruchu śpiewaczego na Śląsku*, Katowice 1961, s. 117. Z. Kaczmarek, *Marszałkowie Senatu II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1992s. 244, 245, 247. A. Mrowiec, *Z dziejów ziemi rybnicko-wodzisławskiej w latach 1918–1939. Stosunki społeczno – polityczne*, Katowice 1966, s. 67. H. Rechowicz, *Sejm Śląski 1922–1939*, wyd. II. Katowice 1971, s. 202, 258, 320, 347. W. Ryzewski, *Trzęsienie powstanie śląskie 1921 r. Geneza działań bojowych*, Warszawa 1977, s. 43, 389. J. Smereka, *Polskie doktoraty na Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Wrocławskiego z lat 1811–1939 i ich autorzy w życiu zawodowym, naukowym i społeczno-politycznym*, Wrocław 1980, s. 314.

¹⁷ K. Brożek, *Polscy lekarze na Górnym Śląsku i Śląsku Cieszyńskim od końca XIX do połowy XX wieku*, Katowice 2009, s. 25, 35, 66, 70, 73–77, 78, 100, 118, 127, 170, 176, 216, 278. Tenże, *Polska służba medyczna w powstaniach śląskich i plebiscycie 1918–1922*, Katowice 1973, s. 298.

¹⁸ W. Musialik, *Górnoślązacy w parlamentach II Rzeczypospolitej (1919–1939)*, Opole 2004, s. 22, 50, 61, 102, 105, 120, 125. Taże, *W kręgu polityki i władzy. Polskie środowiska przywódcze górnośląskiego obszaru plebiscytowego z lat 1921–1939*, Opole 1999, s. 35–36, 103, 109, 117, 134, 141, 160, 175.

¹⁹ M. W. Wanatowicz, *Historia społeczno-polityczna Górnego Śląska i Śląska Cieszyńskiego w latach 1918–1945*, Katowice 1994, s. 131. Taże, *Ludność napływowa na Górnym Śląsku w latach 1922–1939*, Katowice 1982, s. 261.

²⁰ K. Brożek, *Pawelec Alojzy (1882–1972)*. (w:) *Encyklopedia powstań śląskich*, Opole 1982, s. 372. Tenże, *Pawelec Alojzy (1882–1972)*. (w:) *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXV, 1980, s. 357–358. S. Senft, *Alojzy Pawelec (1882–1972)*, (w:) *Tobie Polsko. Szkice*

Alojzy Pawelec urodził się 9 stycznia 1886 r. w Markłowicach Dolnych koło Wodzisławia Śląskiego w wielodzietnej rodzinie chłopskiej Emanuela i Barbary z domu Stokowy. Było dwanaście rodzeństwa, siedmiu chłopców i pięć dziewcząt, trzecim dzieckiem z kolei był Alojzy. Miał trzech braci (Wilhelm, Józef i Maksymilian), którzy uczestniczyli w trzech powstaniach śląskich. A. Pawelec wychowywał się w rodzinie śląskiej o tradycyjnych wartościach. Elementarne wykształcenie pobierał w miejscu zamieszkania. Rodzice dostrzegając jego zdolności do nauki, postanowili go dalej kształcić w gimnazjum w Bytomiu. Od września 1898 r. A. Pawelec zamieszkał w biskupim konwikcie dla chłopców i uczęszczał do królewskiego gimnazjum katolickiego w Bytomiu. Po dziewięciu latach nauki w bytomskim gimnazjum w maju 1907 r. zdał maturę. Po zdaniu egzaminu dojrzałości tamże, wybrał się na studia medyczne. Rozpoczął je na Uniwersytecie w Gryfii (Greiswald), kontynuował je w latach 1909–1910 we Wrocławiu, następnie w Lipsku. 2 sierpnia 1913 r. otrzymał z saskiego ministerstwa w Dreźnie aprobację lekarską, czyli zgodę na wykonywanie praktyki lekarskiej po odbyciu obowiązkowych staży. 22 października 1915 r. doktoryzował się w Lipsku na podstawie dysertacji pt. *Lepre-diagnostik im Mittelalter und Anneisungen zur Lepraschau* (Diagnostyka trądu w średniowieczu i wskazówki do przeglądu literatury na ten temat). A. Pawelec jako Górnoślązak wyniósł z domu rodzinnego polskie przekonania narodowe. Podczas studiów we Wrocławiu należał do Związku Młodzieży Polskiej „Zet” będącego pod wpływami narodowej demokracji. W Lipsku z kolei wstąpił do niepodległościowej organizacji „Unitas”. Pawelec był lekarzem z zakresu ftyzjatrii zajmującej się rozpoznawaniem i leczeniem gruźlicy płuc. Po wybuchu pierwszej wojny światowej w 1916 r. został wysiedlony z terenu Górnego Śląska. Jako lekarz specjalizował się w chorobach płuc. Po tej decyzji przeniósł się do Sokołowska (Goerbersdorf) koło Wałbrzycha pracował jako starszy asystent u boku dra Hansa Weickera w Zakładach Przeciwgruźliczych. Było to pierwsze w Europie sanatorium przeciwgruźlicze. Dla Pawelca praca ta stała się doskonałym początkiem praktyki lekarskiej. Do kwietnia 1919 r. przebywał na Dolnym Śląsku. Po zakończeniu pierwszej wojny światowej powrócił w rodzinne strony na Górny Śląsk i osiedlił się w Wodzisławiu Śląskim. Trafił na okres przygotowań do połączenia Górnego Śląska z odrodzonym państwem polskim. Z zapałem włączył się do tej akcji. W 1919 r. nale-

biograficzne działaczy ruchu niepodległościowego na Górnym Śląsku, red. W. Lesiuk i W. Zieliński, Opole–Katowice 1981, s. 371–375.

żał do organizatorów Polskiej Organizacji Wojskowej Górnego Śląska w powiecie rybnickim wspólnie z Feliksem Białym, Józefem Michalskim, Ludwikiem Piechoczkim, Józefem i Mikołajem Witczakami oraz Janem Wyglendą. Brał udział w pierwszym powstaniu śląskim, które wybuchło 17 sierpnia 1919 r. a zakończyło się 24 sierpnia 1919 r. Kierował powstaniem w Wodzisławiu Śląskim. Wykorzystując swe zawodowe kwalifikacje, opiekował się rannymi walczącymi z Niemcami. Po pierwszym powstaniu śląskim Niemcy rozpisali wybory komunalne na terenie Górnego Śląska. Były one swego rodzaju demonstracją polityczną polskiej społeczności na tym terenie swoistą próbą dla Pawelca. Został wówczas wybrany – po raz pierwszy po kilku wiekach jako Polak w Wodzisławiu Śląskim członkiem magistratu. W latach międzywojennych był naczelnym lekarzem Lecznicy Przeciwgruźliczej Spółki Brackiej w Wodzisławiu Śląskim. Od 1920 r. pełnił funkcję kierownika Polskiego Komitetu Plebiscytowego obejmującego miasto Wodzisław Śląski i kilkanaście pobliskich wsi. Przez dwa lata 1920–1921 był pierwszym prezesem nowo utworzonego okręgu wodzisławskiego, Związku Śląskich Kół Śpiewaczych. Stworzył dobre podstawy organizacyjne do rozwoju polskich chórów na tym terenie. Pawelec komunikował się z przedstawicielami międzyalinyckiej komisji, która w sierpniu 1919 r. zjawiła się w Katowicach i żądał opieki dla bezbronnej ludności śląskiej walczącej z Niemcami. W drugim powstaniu śląskim trwającym od 20 do 25 sierpnia 1920 r., które się początkowo nie powiodło, zebrał w Radlinie ponownie grupę powstańców, które w połączeniu z inną grupą utworzoną w Wilchwach zdobyła miasto Wodzisław Śląski, którym zarządzała przez 10 dni. Następnie oddała miasto Włochom przy zachowaniu wszelkich przepisów honorowych. Wszelkie pertraktacje z Włochami prowadził sam Pawelec, zagrożony przez bojówki niemieckie. Z chwilą kiedy utworzono w Bytomiu Polski Komisariat Plebiscytowy, powierzono Pawelcowi Biuro Plebiscytowe w Wodzisławiu Śląskim na okręg wodzisławski. Pawelec pełnił obowiązki te honorowo, chociaż stanowisko to było płatne. 3 maja 1920 r. odbywały się na terenie plebiscytowym wielkie manifestacje polskie. W Wodzisławiu Śląskim zebrało się około 20 tys. ludności polskiej. W obliczu przewidywanego trzeciego powstania dr Pawelec działał w rybnickim kole porozumiewawczym. Nawiązywał również kontakty z podobną grupą pszczyńską celem lepszej koordynacji działań w sąsiadujących powiatach. Na konferencji, która odbyła się w Pszczynie z udziałem głównych przedstawicieli organizacji powstańczej, wygłosił referat, w którym propagował walkę zbrojną.

Uważał on, że tylko stała ofensywa może uratować polski stan posiadania na Górnym Śląsku. Mimo różnicy poglądów między nim, a przyszłym dyktatorem powstania otrzymał nominację na komisarza Naczelnej Władzy przy dowództwie Grupy „Południe”. Brał udział w trzecim powstaniu śląskim, które trwało od 2 maja do 5 lipca 1921 r. Uważał Pawelec i to wbrew Korfantemu, że należy prowadzić walkę zbrojną o dużym zasięgu, nawet na zachód od rzeki Odry. Miało to przynieść pozytywny wynik dla ratowania polskiego stanu posiadania na Górnym Śląsku. W trzecim powstaniu śląskim był lekarzem Powiatowej Komendy Etapowej w Rybniku i komendantem szpitala polowego w Wodzisławiu, oraz Komisarzem cywilnym z ramienia Naczelnej Władzy w dowództwie Grupy „Południe”. Pomimo obowiązków lekarskich brał bezpośredni udział w bitwie pod Olzą 23 maja 1921 r. przyczyniając się do klęski Niemców i zwycięstwa powstańców. W 1936 r. opublikował *Wspomnienia osobiste*. Kilka nieznanych dotychczas lub mało znanych epizodów z historii trzeciego powstania śląskiego zamieścił na łamach „Powstańca Śląskiego”.²¹ Przedstawił szczegóły przebiegu czynu zbrojnego na południu Górnego Śląska w 1921 r. Ukazał bitwę nad Olzą, jedyną, a zarazem zwycięską na froncie południowym. Po tej bitwie wrócił do Wodzisławia Śląskiego sprawując opiekę nad rannymi powstańcami. Po przyłączeniu części terenu plebiscytowego objął stanowisko naczelnego lekarza Lecznicy Przeciwgruźliczej Spółki Brackiej w Wodzisławiu Śląskim. Na tym stanowisku pozostał do wybuchu drugiej wojny światowej. W okresie międzywojennym mieszkał z rodziną Wodzisławiu Śląskim. Jako lekarz przyczyniał się do systematycznej polonizacji śląskiego lecznictwa, które do tej pory było opanowane głównie przez lekarzy niemieckich. Położył duże zasługi w zwalczaniu chorób płucnych. W lutym 1922 r. wszedł w skład Centralnego Komitetu dla Walki z Gruźlicą w Katowicach przy Towarzystwie Lekarzy Polaków na Śląsku, a po zorganizowaniu Śląskiego Towarzystwa Walki z Gruźlicą w Katowicach był członkiem jego zarządu. W 1925 roku uczestniczył w 12 Zjeździe Lekarzy i Przyrodników w Warszawie. Obok wyczerpującej, odpowiedzialnej pracy zawodowej znajdował czas na działalność społeczną. W 1921 r. brał udział w organizowaniu Związku Powstańców Śląskich, będąc w latach 1924–1929 prezesem Wydziału Związku i Egzekutywy. Krótko w 1929 r. piastował przejściowo prezesurę Zarządu Głównego tej organizacji. Ponadto działał w zarządzie Ligii Morskiej i Rzecznej w Katowicach. Po przewrocie majowym w 1926 r. rozpoczął karierę

²¹ „Powstaniec Śląski” 1936, nr 5, s. 25–27.

polityczną w obozie zwolenników Piłsudskiego. Swą przyszłość związał z sanacją. We wrześniu 1926 r. przewodniczył zebraniu założycielskiego Związku Naprawy Rzeczypospolitej w Katowicach, zostając prezesem egzekutywy prowincjonalnej w województwie śląskim. Stał się bliskim współpracownikiem wojewody śląskiego Michała Grażyńskiego. Od 1928 r. był członkiem Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem, który na Śląsku nosił nazwę Narodowo-Chrześcijańskiego Zjednoczenia Pracy. Od 1926 r. wszedł z ramienia Śląskiego Urzędu Wojewódzkiego jako przewodniczący do Rady Nadzorczej Przedsiębiorstwa Osadniczego „Ślązak” organizacji powołanej do przeprowadzenia reformy rolnej na Górnym Śląsku. Od czerwca 1928 r. został prezesem Rady Nadzorczej tego przedsiębiorstwa. Głównym zadaniem „Ślązaka” stała się parcelacja wielkich majątków ziemskich w powiatach: Lubliniec, Pszczyna, Rybnik i Tarnowskie Góry, poprzez wykup ziemi z rąk właścicieli. Ponieważ wielka własność ziemska znajdowała się w rękach niemieckich, działalność ta nosiła nie tylko charakter przebudowy stosunków gospodarczych, ale i walki narodowościowej. Bezpośrednią zasługą Pawelca była mimo licznych trudności (przepisy konwencji genewskiej), zmniejszenie wielkiej własności ziemskiej obszarników niemieckich na wsi śląskiej. Na zjazd działaczy gospodarczych i społecznych województwa śląskiego, zwołany przez Narodowe Chrześcijańskie Zjednoczenie Pracy w dniu 17 września 1933 r. w Katowicach przygotował referat pt. *Osadnictwo i parcelacja na Śląsku*²². W okresie obowiązywania polsko-niemieckiej konwencji górnośląskiej od 15 czerwca 1922 r. do 15 lipca 1937 r. przez 15 lat utrudnione były zmiany przepisów w kwestii agrarnej a sytuacja była różna zarówno w części cieszyńskiej jak i górnośląskiej. Na Śląsku Cieszyńskim obowiązywało ustawodawstwo ogólnopolskie i zgodnie z nim prowadzono akcję parcelacyjną, natomiast na górnośląskiej części województwa śląskiego obowiązywała niemiecka ustawa osadnicza z 11 lipca 1919 r.²³ Zgodnie z art. 95 ustawy z 28 grudnia 1925 r. o reformie rolnej uchwalonej przez Sejm RP postanowienia tej ustawy nie miały zastosowania w górnośląskiej części województwa śląskiego aż do chwili wygaśnięcia konwencji genewskiej. Interesy niemieckich latyfundystów były chronione przez zapis art. 1 i 2 układu genewskiego. Dopiero po wygaśnięciu tej konwencji przystąpiono do ujednolicania przepisów w tej materii – w obu częściach wojewódz-

²² Zjazd działaczy gospodarczych i społecznych województwa śląskiego zwołany przez Narodowe Chrześcijańskie Zjednoczenie Pracy w dniu 17 września 1933 r. w Katowicach, Katowice 1933, s. 273–280.

²³ P. Pampuch, *Wybór pism*, Katowice 1955, s. 203.

twa. Układ genewski stanowił barierę opóźniającą wprowadzenie unifikacji prawnej kresów południowo – zachodnich z obszarami II Rzeczypospolitej. Przez 15 lat układ ten przedłużał skutki panowania latyfundystów niemieckich na wsi górnośląskiej. Zmierzch tej konwencji od 15 lipca 1937 r. stwarzał możliwości zmian struktury rolnej na Górnym Śląsku. Na wojewódzkim zjeździe Narodowego Chrześcijańskiego Zjednoczenia Pracy 23 października 1932 r. wystąpił z przemówieniem A. Pawelec dotyczącym sytuacji gospodarczej w województwie śląskim²⁴. Zwracał uwagę na przebieg wielkiego kryzysu ekonomicznego na Śląsku. W czasie zjazdu śląskiej sanacji brał udział w dyskusjach politycznych. Kandydował w wyborach do II Sejmu Śląskiego 11 maja 1930 r. w okręgu wyborczym nr 1 z siedzibą w Cieszynie²⁵. Postawę obozu sanacyjnego w województwie śląskim wobec autonomii śląskiej przedstawił Alojzy Pawelec w Sejmie 23 czerwca 1930 r. stwierdzając m.in.: „Autonomia śląska przed 1926 r. była pustym dźwiękiem, a treść tej autonomii dopiero wykonała się po 1926 r. Po 1926 r. dopiero ludność wie, co to znaczy autonomia i dopiero po roku 1926 z powodu tego realnego przeprowadzenia uprawnień autonomii śląskiej ludność ocenić autonomję umie i potrafi. I na tem właściwie opiera się nas stosunek do autonomii. Stoimy, proszę Panów, zupełnie na gruncie Autonomji Śląskiej, ale co prawda cokolwiek odmiennie od Panów, bo stoimy na tem stanowisku, że realizować chcemy wszystkie te gospodarcze, kulturalne i społeczne uprawnienia, które autonomia nam daje, a chcemy wyeliminować wszystko to, służy tylko dla tworzenia rozdźwięków między państwem i Śląskiem, co chce tę autonomię stoczyć na tory polityczne, a co chce względnie robi tutaj, z tego Sejmu Śląskiego instrument polityczny, zamiast instrumentu gospodarczego. Proszę Panów. Z tych samych powodów byliśmy za ograniczeniem niektórych uprawnień poselskich, za ograniczeniem djet i ograniczeniem nietykalności ponieważ lud śląski nic nie ma z tego, że tu z tej trybuny każdy może innego obywatela bezkarnie szkalować”²⁶. Pawelec stał na stanowisku, że praca dla Śląska musi się opierać mocno na szerokich uprawnieniach autonomii, które dało państwo polskie dla zapewnie-

²⁴ Założenia i postulaty programowe N.CH.Z.P. Sprawozdanie z Wojew. Zjazdu Narodowego Chrześcijańskiego Zjednoczenia Pracy (BBWR na Śląsku) odbytego w Katowicach w Sali Teatru Śląskiego w dniu 23 października 1932 r. Przemówienia i rezolucje, Katowice 1932, s. 15–22.

²⁵ J. Pabisz, Wyniki wyborów parlamentarnych (do senatu i sejmu Rzeczypospolitej oraz do Sejmu Śląskiego) na terenie województwa śląskiego w latach 1919–1939, „Studia i Materiały z Dziejów Śląska”, t. 7, 1966, s. 400–429.

²⁶ Sprawozdanie stenograficzne (dalej: spr. sten.) z 7 posiedzenia (dalej: pos.) II Sejmu Śląskiego (dalej: SŚ) z dnia 23 czerwca 1930 r. szpalta (dalej: szp.) 37.

nia wszechstronnego rozwoju gospodarczego, kulturalnego i społecznego tego regionu Polski. Uważał autonomię za niezbędną podstawę dla pomyślnego rozwoju województwa śląskiego. Domagał się pogłębienia i rozszerzenia uprawnień autonomii w kierunku uwzględnienia interesów gospodarczych, kulturalnych i społecznych ludności. Według niego Sejm Śląski winien ustalić ustroj wewnętrzny województwa (konstytucja śląska). Ustawa o wewnętrznym ustroju województwa śląskiego miała zabezpieczyć społeczeństwo śląskie przed nadużywaniem autonomii dla celów sprzecznych z interesem ludności co miało miejsce w czasie trwania pierwszej kadencji parlamentu lokalnego, który zamiast pracować stał się terenem bezkarnej agitacji posłów korzystających z nietykalności poselskiej. Sejm Śląski był widownią gorszących walk polityczno-partyjnych i osobistych, utrudniających pracę dla dobro ludu śląskiego. Stwierdzał, że Ślązacy po to walczyli za przyłączeniem do Polski, aby zintegrować się z państwem. Pragnął wyeliminować ze statutu organicznego to, co dzieli autonomiczny organizm od II Rzeczypospolitej. Uważał, że województwo śląskie posiada bardzo skomplikowaną strukturę gospodarczą i społeczną i różniącą się od większości terytorium państwa polskiego. Według niego zatrzymanie autonomii na pewien okres jest wskazane. Zmierzał do wyeliminowania z niej elementów politycznych, które mogły stworzyć wrażenie, że Śląsk jest odrębnym organizmem w państwie polskim. Pawelec wypowiadał się przeciw zasadzie nietykalności poselskiej, gdyż posłowie wykorzystywali ją do celów prywatnych. Autonomia Śląska miała być według niego powiązana ze sprawami gospodarczymi, kulturalnymi i społecznymi. W przeciwnym razie mogła stać się pierwszym krokiem do separatyzmu. Uważał, że autonomiczny organizm należy skoordynować z interesem państwa. Ustawy śląskie powinien podpisywać nie marszałek Sejmu Śląskiego lecz prezydent II RP. Był gorącym zwolennikiem ujednostajnienia ustaw śląskich z ogólnopństwowymi. Zmierzał w pracach legislacyjnych w kierunku zmniejszenia różnic, które wynikały z funkcjonowania mozaiki przepisów w części cieszyńskiej i górnośląskiej województwa. Popierał włączenie Zagłębia Dąbrowskiego i Częstochowy do obszaru województwa śląskiego. Uczestniczył we wszystkich dziesięciu posiedzeniach II Sejmu Śląskiego. Był członkiem dwóch komisji parlamentarnych: rugów wyborczych i wyznań religijnych i oświecenia publicznego. Warto nadmienić, że Pawelec piastował godność senatora w ogólnopolskim parlamencie w latach 1930–1939 reprezentując obóz sanacyjny. 23 listopada 1930 r. został wybrany z listy nr 1 (Bezpartyj-

ny Blok Współpracy z Rządem) na Śląsku²⁷. Trzecia kadencja senatu trwała od 9 grudnia 1930 r. do 4 lipca 1935 r. W tej kadencji Pawelec pracował w trzech komisjach senackich: administracyjno-samorządowej, oświaty i kultury oraz spraw zagranicznych, będąc ich członkiem²⁸. 15 września 1935 r. odbyły się wybory do Senatu II RP, w których kandydował A. Pawelec, który został wybrany z listy BBWR²⁹. Czwarta kadencja senatu trwała od 4 października 1935 r. do 26 lipca 1938 r. W tej kadencji pracował w dwóch komisjach: był członkiem komisji budżetowej i sekretarzem komisji spraw zagranicznych w latach 1937–1938. Wybory do piątej kadencji Senatu II RP odbyły się 13 listopada 1938 r. A. Pawelec jako działacz Obozu Zjednoczenia Narodowego został mianowany przez prezydenta RP Ignacego Mościckiego senatorem³⁰. W tej kadencji pracował w dwóch komisjach senackich: piastował godność przewodniczącego komisji skarbowej i zastępcy przewodniczącego komisji spraw zagranicznych³¹. Był wicemarszałkiem piątej kadencji senatu, która trwała zaledwie od 28 listopada 1938 r. do 2 września 1939 r. Wybuch drugiej wojny światowej przerwał pracę w senacie. W 1939 r. znalazł się na niemieckiej liście proskrypcyjnej i był przeznaczony do zagłady. Podczas kampanii wrześniowej zdołał ewakuować się przez Rumunię do Francji. Tam współpracował z francuskim ruchem oporu. Przebywał w Paryżu, Grenoble, Nicei i Marsylii, gdzie był lekarzem schronisk Polskiego Czerwonego Krzyża. Do Polski powrócił na początku 1946 r. Osiedlił się na Dolnym Śląsku. Wykorzystując swoje doświadczenie przyczynił się do budowy i organizowania polskiego lecznictwa po drugiej wojnie światowej na tym terenie. Objął stanowisko lekarza naczelnego Dolnośląskiej Spółki Brackiej i dyrektora lecznicy brackiej oraz Naczelnego lekarza Zakładu Ubezpieczeń Społecznych w Wałbrzychu. Ponadto został pełnomocnikiem ministra zdrowia w 1947 r. do organizacji Państwowego Zespołu Sanatoriów Przeciwgruźliczych w Sokołowsku, gdzie rozpoczął pracę zawodową. Następnie aż do przejścia na emeryturę w 1962 r. był ordynatorem Uzdrowiska w Szczawnie Zdroju. W 1962 r. przeniósł się na Górny Śląsk i zamieszkał w Katowicach, gdzie spędził ostatnie lata życia. Zmarł w Katowicach 18 sierpnia 1972 r.

²⁷ J. Pabisz, *Wyniki wyborów...*, s. 399.

²⁸ *Skład osobowy i komisje senatu Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 1931, s. 10, 15, 22, 25.

²⁹ J. Pabisz, *Wyniki wyborów...*, s. 442, 448.

³⁰ *Skład i komisje senatu*, Warszawa 1937, s. 1, 11

³¹ *Sarıptor 1938–1943: Sejm i senat 1938–1943, V (piąta) kadencja*, oprac. Sarıptor (Lech Zieleniewski), Warszawa 1939, s. 334, 409, 488, 489.

w wieku 86 lat. Pochowany został na cmentarzu w Wodzisławiu Śląskim. Jego długoletnia praca pełna sukcesów została doceniona ponieważ został odznaczony w 1933 r. Krzyżem Niepodległości i w 1962 r. Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski. A. Pawelec był żonaty z Eleonorą z domu Grauer od 1920 r. Z tego małżeństwa urodziło się troje dzieci: córka Wanda i dwaj synowie Janusz i Zbigniew.

Teodor Obremba

– lekarz, poseł Sejmu Śląskiego, samorządowiec

Niewątpliwie dr Teodor Obremba należał do zasłużonych ludzi Śląska. Informacje na jego temat można znaleźć w opracowaniach dotyczących historii Śląska³². O roli Obremby jako lekarza na Górnym Śląsku pisał w dwóch pracach Krzysztof Brożek³³. Ponadto wiele cennych informacji o nim można znaleźć w dwóch opracowaniach Wandy Musialik³⁴. Warto nadmienić, że wspomniano o nim w śląskiej prasie³⁵. Można odszukać jego biogramy w słownikach biograficznych³⁶.

Teodor Obremba urodził się 24 lipca 1890 r. w Pogórzku koło Prudnika w rodzinie Teodora małorolnego chłopa i Franciszki z Lubczyków. Posługiwał się pseudonimem Witek. Matka była pochodzenia chorwackiego i nie znała języka niemieckiego. Ojciec był represjonowany za polską postawę przez władze niemieckie. Młody Teodor wyrastał w patriotycznej atmosferze. Edukację elementarną pobierał w miejscu zamieszkania. Następnie kontynuował naukę w gimnazjum w Gliwicach. Od 1908 r. udzielał się w zakonspirowanym kole Towarzystwa Tomasza Zana. Była to tajna młodzieżowa polska organizacja. W lipcu 1911 r. wziął udział w kursie wakacyjnym zorganizowanym w Krakowie przez Uniwersytet Jagielloński. We wrześniu tego roku

³² M. Orzechowski, *Wojciech Korfanty. Biografia polityczna*, Wrocław 1975, s. 338. H. Rechowicz, *Sejm Śląski 1922–1939*, wyd. 2, Katowice 1975, s. 320, 345.

³³ K. Brożek, *Polscy lekarze na Górnym Śląsku i Śląsku Cieszyńskim od końca XIX do połowy XX wieku*, Katowice 2009, 25, 39, 56, 78, 86, 272. Tenże, *Polska służba medyczna w powstaniach śląskich i plebiscycie 1918–1922*, Katowice 1973, s. 296.

³⁴ W. Musialik, *Górnoślązacy w parlamentach II Rzeczypospolitej (1919–1939)*, Opole 2004, s. 31, 50, 95, 138. Tenże, *W kręgu polityki i władz. Polskie środowiska przywódcze górnośląskiego obszaru plebiscytowego z lat 1921–1939*, Opole 1999, s. 35, 175–176.

³⁵ M. Gorywoda, *Zastużeni ludzie Śląska. Dr Teodor Obremba*, „Tygodnik Katolików WTK” 1967, nr 44. „Polonia” 1930 nr 1919, z 8 II, s. 7; 1931 nr 23, 65 z 8 V, s. 4.

³⁶ K. Brożek, *Obremba Teodor (1890–1951)*. (w:) *Śląski słownik biograficzny*, red. J. Kautyka, W. Zieliński, t. 3, Katowice 1981, s. 243–245. A. Gajewski, *Obremba Teodor (1890–1951)* (w:) *Słownik biograficzny katolicyzmu społecznego w Polsce*, red. Ryszard Bender, t. 2, K-P Lublin 1994, s. 159. W. Kaczorowski, *Obremba Teodor (1890–1951)*. (w:) *Encyklopedia powstań śląskich*, Opole 1982, s. 345.

uczestniczył w zjeździe delegatów kół samokształceniowych. W wyniku zdekonspirowania go przez pruską policję za udział w polskich organizacjach na dwa miesiące przed maturą 11 listopada 1911 r. relegowano go z gliwickiego gimnazjum. W konsekwencji interwencji Wojciecha Korfantego zezwolono mu ukończyć szkołę poza Górnym Śląskiem. Przydzielono go do gimnazjum w Wittstocku w Branderburgii, gdzie uzyskał maturę w 1912 r. Następnie studiował na uniwersytecie we Wrocławiu teologię i filozofię. Z powodu szykan za działalność propolską ze strony niemieckich władz kościelnych przeniósł się na studia medyczne – Wydział Lekarski, które ukończył 25 kwietnia 1920 r. Podczas studiów pracował w polskich organizacjach konspiracyjnych³⁷. Był prezesem Związku Akademickiego Górnoszlązaków i ostatnim prezesem Grupy Narodowej „Zet” we Wrocławiu. Po rozwiązaniu jej – pod koniec 1918 r. wezwał członków do pracy na rzecz niepodległości Polski. W okresie pierwszej wojny światowej jako obywatel państwa niemieckiego walczył na froncie francuskim. Po uzyskaniu dyplomu lekarskiego W. Korfanty mianował go w 1920 r. Komisarzem plebiscytowym na powiat prudnicki³⁸. T. Obręba od 10 lutego 1921 r. musiał jednak opuścić powiat prudnicki z powodu grożącego mu aresztowania ze strony Niemców i prób zamachów na jego życie. Praca polskiego komisarza plebiscytowego była niezwykle trudna z uwagi na zdecydowaną przewagę Niemców. W lutym 1921 r. przeszedł do dyspozycji szefa sanitarnego Dowództwa Obrony Plebiscytu (DOP) dra Alfreda Kolszewskiego i działał tam pod pseudonimem Witek. Przygotował zabezpieczenia sanitarne na dzień głosowania plebiscytowego 20 marca 1921 r. Brał udział w trzech powstaniach śląskich (1919, 1920, 1921). W kwietniu 1921 r. ukończył wraz z grupą kilkunastu lekarzy śląskich kurs w Poznaniu dla lekarzy powiatowych. W trzecim powstaniu śląskim w 1921 r. był lekarzem batalionowym w podgrupie „Bogdan” Grupy „Północ”³⁹. Po zakończeniu trzeciego powstania został naczelnym lekarzem w Górnoszląskim Szpitalu Polskiego Czerwonego Krzyża w Mysłowicach, w którym przebywali powstańcy śląscy (był to Główny Szpital Wojsk Powstańczych). Nie mogąc powrócić w rodzinne strony, po podziale Górnego

³⁷ F. Szymiczek, *Stowarzyszenia akademickie polskiej młodzieży górnośląskiej we Wrocławiu 1863–1918*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1963, s. 104, 126, 130, 133, 148, 149, 151, 152, 161, 190–192, 194.

³⁸ W. Karuga, *Organizacja Polskiego Komisariatu Plebiscytowego dla Górnego Śląska*, Opole 1966, s. 26–27.

³⁹ Dr Kujawski (Bratek), *Służba sanitarna w III powstaniu, O wolność Śląska. W dziesięciolecie III powstania*, Katowice 1931, s. 54–55

Śląska osiadł w 1922 r. w Mysłowicach jako lekarz kolejowy i Ogólno – Miejscowej Kasy Chorych. W latach 1926–1939 kierował Szpitalem Gminnym dla Chorych na Gruźlicę w Brzezince i Przychodnią Przeciwgruźliczą Ośrodka Zdrowia w Mysłowicach. Był także lekarzem zaufania przy Zakładzie Ubezpieczeń Społecznych. Okresowo pracował jako lekarz w Generalnym Towarzystwie Emigracyjnym w Mysłowicach (centrala w Paryżu), werbującym polskich robotników do Belgii i Francji. W 1931 r. uczestniczył w Międzynarodowym Kongresie Medycyny Wypadkowej i Chorób Zawodowych w Genewie. Należał do Towarzystwa Lekarzy Polaków na Śląsku, Związku Gospodarczego Izby Lekarskiej. W latach 1925–1930 T. Obremba pełnił funkcję przewodniczącego Sekcji Lekarzy Kolejowych, Związku Gospodarczego Lekarzy Polaków na Śląsku. Ponadto należał do Odwoławczego Sądu Koleżeńskiego tego związku. W Śląskiej Izbie Lekarskiej był mężem zaufania na powiat katowicki i w Ogólno – Miejscowej Kasie Chorych w Mysłowicach. Od 1923 r. był żonaty z Ireną Rejewska pochodzącą z Raciborza. Miał troje dzieci: syna Stefana i córki: Marię i Gabrielę. Obremba w okresie międzywojennym działał politycznie i związany był z Chrześcijańską Demokracją. Był członkiem Rady Wojewódzkiej chadecji w województwie śląskim i bliskim współpracownikiem Wojciecha Korfantego. Także wchodził w skład Rady Naczelnej Narodowego Związku Powstańców i byłych Żołnierzy. Grupował on zwolenników Chrześcijańskiej Demokracji w województwie śląskim i przeciwników śląskiej sanacji. Przez okres dwudziestolecia mieszkał wraz z rodziną w Mysłowicach i tam udzielał się politycznie. Należał do władz miejskich, początkowo jako radny miejski, a później, od 1926 r. do wybuchu drugiej wojny światowej piastował godność przewodniczącego Rady Miejskiej w Mysłowicach⁴⁰. Obremba odegrał istotną rolę jako samorządowiec w życiu politycznym Mysłowic w okresie międzywojennym. 11 maja 1930 r. kandydował w wyborach drugiego Sejmu Śląskiego w okręgu wyborczym nr 2 z siedzibą w Katowicach z listy chadecji. Uzyskał mandat posła (ponieważ Wojciech Korfanty zajmował pierwsze miejsce na liście wyborczej, lecz złożył rezygnację z mandatu)⁴¹.

⁴⁰ W. Pochmara, *Z dziejów Mysłowic*, Katowice 1968, s. 125. D. Sieradzka, *Miasta województwa śląskiego i ich reprezentacje samorządowe 1922–1939*, Kraków 1996, s. 137, 188–189.

⁴¹ J. Pabisz, *Wyniki wyborów parlamentarnych (do Senatu i Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej oraz Sejmu Śląskiego) na terenie województwa śląskiego w latach 1919–1939*, „Studia i Materiały z Dziejów Śląska” 1966, t. 7, Wrocław 1966, s. 429.

Podstawą prawną ustroju województwa śląskiego jako odrębnej jednostki autonomicznej i samorządowej była ustawa konstytucyjna z 15 lipca 1920 r. zawierająca statut organiczny województwa śląskiego⁴². Organem szeroko zakreślonej autonomii był Sejm Śląski Wojewódzki. Obremba akceptował autonomię, którą otrzymało województwo śląskie na mocy ustawy konstytucyjnej Sejmu Ustawodawczego. Były to wyjątkowe w państwie polskim prawa samorządowe. Uważał, że najważniejszą sprawą Sejmu Śląskiego powinno być uchylene ustawy o ustroju wewnętrznym województwa śląskiego (konstytucja śląska) jako uzupełnienie statutu organicznego. Ten akt prawny miał dać podwalinę prawną śląskiej autonomii. Jednak regionalny parlament drugiej kadencji z tego zadania nie wywiązał się. T. Obremba uznawał polityczną stronę autonomii za dobrą lekcję demokracji lokalnej oraz modelową propozycję rozwiązań ustrojowych. Dzięki funkcjonowaniu autonomii śląskiej zdaniem Obremby – starczało na rozwój kultury, nauki i oświaty, budownictwa i gospodarki. Uznawał socjologiczne podstawy autonomii śląskiej za niezbędne ze względu na gospodarcze znaczenie regionu, jego swoistą strukturę społeczną i odrębność rozwiązań prawnych.

Drugi Sejm Śląski odbył zaledwie 10 posiedzeń plenarnych. Pierwsze odbyło się 27 maja 1930 r., a ostatnie 17 września 1930 r. T. Obremba uczestniczył w 9 posiedzeniach plenarnych lokalnego parlamentu drugiej kadencji. Nieobecny był na 3 posiedzeniu 6 czerwca 1930 r.⁴³ Wchodził w skład komisji pracy i opieki społecznej autonomicznego parlamentu. Dwukrotnie przemawiał z trybuny sejmowej. Na 5 posiedzeniu II Sejmu Śląskiego 17 czerwca 1930 r. poruszał sprawę reorganizacji urzędów skarbowych czterech miast śląskich: Bielska, Katowic, Królewskiej Huty (obecnie Chorzów), Rybnika⁴⁴. Na 8 posiedzeniu tego parlamentu dnia 10 września 1930 r. złożył oświadczenie w imieniu klubów opozycyjnych: chadecji, Narodowej Partii Robotniczej i Polskiej Partii Socjalistycznej w kwestii odezwy posłów śląskiej sanacji, która ukazała się na łamach „Polski Zachodniej” 3 lipca 1930 r.⁴⁵ T. Obremba uznał odezwę posłów śląskiej sanacji za oszczerstwo względem opozycji.

⁴² Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej 1920, nr 73, poz. 497.

⁴³ Sprawozdanie stenograficzne z 3 posiedzenia plenarnego drugiego Sejmu Śląskiego z dnia 6 czerwca 1930 r., szałpa 3.

⁴⁴ Sprawozdanie stenograficzne z 5 posiedzenia plenarnego drugiego Sejmu Śląskiego z dnia 17 czerwca 1930 r., szałpa 35.

⁴⁵ Sprawozdanie stenograficzne z 8 posiedzenia plenarnego drugiego Sejmu Śląskiego z dnia 10 września 1930 r., szałpa 10; „Polska Zachodnia” nr 170 z 3.VII.1930 r., s. 1.

Do wybuchu drugiej wojny światowej pracował w Mysłowicach. W wyniku agresji niemieckiej na Polskę 1 września 1939 r. został aresztowany i przewieziony do obozu w Sośnicy. Po dwóch tygodniach na skutek interwencji niemieckiej izby lekarskiej uwolniono go. W kwietniu 1940 r. w trakcie aresztowań inteligencji uciekł przed gestapo do Generalnego Gubernatorstwa do Krakowa, skąd przedostał się do Warszawy. Od 15 stycznia 1941 r. został lekarzem kolejowym w Mińsku Mazowieckim. Współpracował z ruchem oporu jako lekarz. W jego mieszkaniu prowadzono tajne nauczanie. Wrócił na Górny Śląsk do Katowic 4 marca 1945 r. i podjął pracę lekarza rejonowego w Dyrekcji Okręgowej Kolei Państwowych w Katowicach i lekarza domowego w Ubezpieczalni Społecznej również w Katowicach. Społecznie angażował się w Związku Zawodowym Lekarzy Województwa Śląsko-Dąbrowskiego działającym od 1946 r. jako Sekcja Lekarzy Okręgu Śląskiego Związku Zawodowego Pracowników Służby Zdrowia, w której był członkiem Komisji Rewizyjnej. Należał do Izby Lekarskiej Śląsko-Dąbrowskiej. Należał do Związku Zawodowego Kolarzy. Zmarł 9 maja 1951 r. w Katowicach w wieku sześćdziesięciu lat. Został pochowany na miejscowym cmentarzu przy ulicy Francuskiej. Niewątpliwie dr Teodor Obremba należał do wybitnych działaczy polskich na Górnym Śląsku w okresie walk i przynależność Górnego Śląska do Polski w czasie powstań śląskich.

Bronisław Hager – jego udział w życiu politycznym województwa śląskiego w okresie międzywojennym

Zasadniczym celem rozważań jest przedstawienie bogatej działalności lekarza Bronisława Hagera jako obywatela, współtworzącego swoje państwo, II RP w oparciu o wzorce chrześcijańskie. B. Hager był związany z Wojciechem Korfantym i kierunkiem politycznym reprezentowanym przez niego (chrześcijańska demokracja – chadecja). Idee i program chrześcijańskiego ugrupowania były bliskie światopoglądowi B. Hagera. W życiu politycznym Górnego Śląska związał się ze stronnictwem Chrześcijańskiej Demokracji (ChD). W okresie międzywojennym był prezesem na powiat i miasto Tarnowskie Góry oraz członkiem rady naczelnej tego ugrupowania w Katowicach. Po zjednoczeniu w 1937 r. chadecji z Narodową Partią Robotniczą stał się członkiem Stronnictwa Pracy. Sylwetkę jego przedstawiono w kilku biogramach⁴⁶. W trzech opracowaniach pisał o nim Krzysztof Bro-

⁴⁶K. Brożek, *Bronisław Hager (1890–1969)*, (w:) *Śląski Słownik Biograficzny*, Seria nowa red. M. Fazan, F. Serafin, t. 1, Katowice 1999, s. 119–122. W. Marcoń, *Bronisław*

żek⁴⁷. W dwóch pracach wspomina o nim Wanda Musialik.⁴⁸ Danuta Sieradzka także w dwóch opracowaniach dotyczących historii Górnego Śląska ukazała działalność B. Hagera⁴⁹. Jego postać została przedstawiona w kilku pracach związanych z historią Śląska XX w.⁵⁰

Bronisław Hager pochodził z Wielkopolski. Urodził się 30 stycznia 1890 r. w Miłostawiu koło Wrześni. Ojciec jego Maksymilian był lekarzem, pochodzącym z Poznania. Matka Karolina z Urbańskich była działaczką społeczną. Pierwsze osiem lat życia spędził w Wielkopolsce. Później rodzina przeniosła się na Górny Śląsk. Bronisław uczęszczał do szkoły w Pszczynie i Zabrze. Maturę uzyskał w Lucernie w Szwajcarii. Studia medyczne rozpoczął w Zurychu, a następnie kontynuował w Krakowie, gdzie w 1914 r. otrzymał tytuł doktora wszech nauk lekarskich. Podczas pierwszej wojny światowej został zmobilizowany do wojska austriackiego i służył w formacjach sanitarnych. W czerwcu 1919 r. powrócił do Zabrza i tu objął stanowisko lekarza gminnego. Brał udział w trzech powstaniach śląskich i akcji plebiscytowej. W ramach przygotowań do pierwszego powstania śląskiego prowadził zakonspirowany kurs sanitarny w Zabrzu. Po tym powstaniu założył i prowadził Delegaturę Komisarza Opiekuńczego Polskiego Czerwonego Krzyża na Niemcy w Zabrzu. W lutym 1920 r. Hager

Hager (1890–1969), (w:) *Słownik biograficzny regionu tarnogórskiego*, red. M. Wroński, t. 2, Tarnowskie Góry 2010, s. 62–66. S. Senft, *Bronisław Hager (1890–1969)*, (w:) *Tobie Polsko. Szkice biograficzne działaczy ruchu niepodległościowego na Górnym Śląsku*, red. W. Lesiuk, W. Zieliński, Opole–Katowice 1981, s. 179–182.

⁴⁷ K. Brożek, *Bronisław Hager (1890–1969). Lekarz, działacz niepodległościowy, społecznik*, Katowice 1987. Tenże, *Polska służba medyczna w powstaniach śląskich i plebiscycie 1918–1922*, Katowice 1973, s. 279–280. Tenże, *Polscy lekarze na Górnym Śląsku i na Śląsku Cieszyńskim od końca XIX do połowy XX wieku*, Katowice 2009, s. 12, 26, 32, 39, 56, 73, 77, 78, 84, 118, 127, 141, 155, 158, 169, 173, 225.

⁴⁸ W. Musialik, *Górnoślązacy w parlamentach II Rzeczypospolitej ...*, s. 73, 92, 104, 106, 107, 119, 127, 163. Taże, *W kręgu polityki i władzy. Polskie środowiska przywódcze górnośląskiego obszaru plebiscytowego z lat 1921–1939*, Opole 1999, s. 45, 51, 121, 127, 138.

⁴⁹ D. Sieradzka, *Miasta województwa śląskiego i ich reprezentacje samorządowe (1922–1939)*, Kraków 1996, s. 14, 86, 107, 108, 109, 136, 160, 200, 201. Taże, *Samorząd komunalny województwa śląskiego 1920–1939. Aspekty polityczne i narodowościowe*, Gliwice 1992, s. 37, 41.

⁵⁰ J. Ciągwa, *Immunitet parlamentarny posłów Sejmu Śląskiego w latach 1922–1939. Regulacja i praktyka*, Katowice 1992, s. 70, 191, 192, 218, 220, 222, 223, 225, 226, 228, 229, 233, 234. E. Długajczyk, *Sanacja śląska 1926–1939. Zarys dziejów politycznych*, Katowice 1983, s. 71, 136–138, 225, 278. W. Karuga, *Organizacja Polskiego Komisarjatu Plebiscytowego dla Górnego Śląska*, Opole 1966, s. 26. W. Marcoń, *Autonomia śląska 1922–1939. (Wybrane zagadnienia)*, Toruń 2009, s. 7, 83–85. M. Mroczko, *Związek Obrony Kresów Zachodnich 1921–1934. Powstanie i działalność*, Gdańsk 1977, s. 54, 73. H. Rechowicz, *Sejm Śląski 1922–1939*, wyd. II, Katowice 1971, s. 241, 267, 286, 287, 324, 336.

został mianowany komisarzem plebiscytowym na powiat zabrski. Wielokrotnie przemawiał na polskich wiecach. Był prezesem chóru męskiego „Moniuszko” i działaczem Towarzystwa Czytelni Ludowej w Zabrzu. W Polskim Uniwersytecie Ludowym w tym mieście prowadził wykłady z higieny. Dnia 7 października 1919 r. zaręczył się z Ludmiłą Rudzką, działaczką plebiscytową w Zabrzu. Ożenił się z nią dnia 28 lipca 1920 r. w Krakowie. Miał troje dzieci: Bożenę (zameżna Małeczka), która później została profesorem medycyny w Śląskiej Akademii Medycznej, Wiesławę (zameżna Kaczowa) oraz Stanisława inż. architekta. Pod koniec 1920 r. B. Hager był wykładowcą na trzymiesięcznym kursie dla sióstr Czerwonego Krzyża w Zabrzu. Brał udział także w szkoleniach sanitarnych oddziałów żeńskich Polskiej Organizacji Wojskowej. Dnia 21 kwietnia 1921 r. wraz z kilkunastoma lekarzami z Górnego Śląska podjął kurs dla lekarzy powiatowych w Instytucie Higieny w Poznaniu. W trzecim powstaniu śląskim wziął udział jako lekarz 12 Pułku Zabrzkiego im. S. Czarnieckiego. Od dnia 22 maja 1921 r. Bronisław Hager został mianowany komisarzem cywilnym z ramienia Naczelnej Władzy na Górnym Śląsku przy Dowództwie Grupy „Wschód”. Poza tym był lekarzem Komendy Etapowej na powiat zabrski „lekarzem zaufania” Naczelnej Władzy Po zakończeniu trzeciego powstania śląskiego – na skutek terroru niemieckiego musiał przenieść się w czerwcu 1922 r. z rodziną z Zabrze do Tarnowskich Gór, gdzie do 1926 r. był lekarzem powiatowym, w latach 1930–1939 lekarzem naczelnym Ogólno-Miejscowej Kasy Chorych, poza tym lekarzem w kasach chorych: kolejowej, Spółki Brackiej oraz Biura Opieki nad Bezrobotnymi, Zakładu Ubezpieczeń Społecznych i Biura Opieki Lekarskiej nad Inwalidami Wojennymi. Również aktywnie działał w organizacjach zawodowo-społecznych: Towarzystwie Lekarzy Polaków na Śląsku, Związku Gospodarczym Lekarzy Województwa Śląskiego i w Śląskiej Izbie Lekarskiej, w której pełnił funkcję członka zarządu i członka sądu honorowego. Należał do komitetu organizacyjnego X Zjazdu Higienistów Polskich w Katowicach w 1935 r. W okresie międzywojennym był aktywny w samorządzie terytorialnym Tarnowskich Gór. Był prezesem frakcji polskiej w Radzie Miejskiej, członkiem Magistratu i różnych jego komisji. W latach 1928–1934 piastował stanowisko wiceburmistrza Tarnowskich Gór. Działał w organizacjach społecznych. W Związku Powstańców Śląskich dążył do pojednania, sprzeciwiając się sporom międzypartyjnym w środowisku byłych powstańców. Ponadto należał do: Rady Naczelnej Związku Obrońców Śląska, Polskiego Czerwonego Krzyża, Komitetu Budowy

Katedry Śląskiej w Katowicach, Centralnego Związku Akademików Górnoślązaków. Hager pełnił funkcję zastępcy przewodniczącego Śląskiego Związku Akademickiego. W życiu politycznym Górnego Śląska Bronisław Hager związał się ze stronnictwem Chrześcijańskiej Demokracji, kierowanym przez Wojciecha Korfantego. Był radnym w Tarnowskich Górach od 14 listopada 1926 r. do 30 sierpnia 1930 r.⁵¹ Jako wiceburmistrz przyczynił się do wybudowania w Tarnowskich Górach dużej szkoły powszechnej, mieszczącej 50 sal lekcyjnych i dwie sale gimnastyczne. Dzięki niemu brukowano ulice i rozbudowywano sieć wodociągową i elektryczną. Zakładano zieleńce, ogródki jordanowskie i stadiony sportowe. W czasie jego burmistrzowania powstała oczyszczalnia ścieków i nowa wieża ciśnień wody dla miasta. Pomimo osiągnięć – po 6-letniej kadencji przegrał wybory na wiceburmistrza z adwokatem Ludwikiem Kozłowskim na następną kadencję⁵². Warto nadmienić, że Hager był członkiem Rady Nadzorczej Banku Ludowego w Tarnowskich Górach. W latach 1931–1935 piastował godność przewodniczącego tej rady. Dnia 23 listopada 1930 r. wybrany został do III Sejmu Śląskiego w okręgu nr 2 mającym siedzibę w Katowicach z listy Katolickiego Bloku Ludowego.⁵³ W regionalnym parlamencie zasiadał do końca marca 1935 r. W parlamencie lokalnym trzeciej kadencji był członkiem dwóch komisji: budżetowo-skarbowej opracowującej corocznie budżety dla województwa śląskiego oraz wyznań religijnych i oświecenia publicznego, zajmującej się szkolnictwem. Będąc przedstawicielem partii opozycyjnej opowiadał się za porozumieniem z sanacją śląską, kierowaną przez wojewodę Michała Grażyńskiego. W ramach proponowanej zgody narodowej opracował plan w 1929 r. *O zbudowanie życia polskiego na Śląsku na nowych podstawach*. Ukazał się jego artykuł na łamach organu Narodowej Partii Robotniczej „Kurier Śląski” z dnia 6 czerwca 1929 r.⁵⁴ Występował przeciwko ugrupowaniom niemieckim funkcjonującym w województwie śląskim ze szkodą dla rodzimej ludności śląskiej. Uważał, że Ślązacy powinni zaspakajając pragnienia odpowiedzialności za własne losy, gdyż wcześniej Niemcy im to uniemożliwiali pod zaborem pruskim. Kształtowanie porozumienia między indywidualnościami, likwidowanie barier między poszczególnymi ugrupowania-

⁵¹ D. Sieradzka, *Miasta...*, s. 201–202.

⁵² B. Hager, *Obrazki tarnogórskie*, Tarnowskie Góry 1992, s. 183–184.

⁵³ J. Pabisz, *Wyniki wyborów parlamentarnych (do Senatu i Sejmu Rzeczypospolitej oraz do Sejmu Śląskiego) na terenie województwa śląskiego w latach 1919–1939*, „Studia i Materiały z Dziejów Śląska”, t. 7, 1966, s. 432.

⁵⁴ „Kurier Śląski” 1929, nr 127, s. 3.

mi z zgodzie ze światopoglądem chrześcijańskim opierającym się na bulli papieskiej Leona XII w 1891 r. „Rerum Novarum”, oto według niego prawdziwy patriotyzm. W ramach proponowanej przez niego zgody narodowej opracował plan powołania Rady Narodowej – ciała reprezentującego wszystkie polskie partie polityczne i zawodowe na polskim Śląsku. Okazało się że nadzieje na skonsolidowanie polskich sił politycznych były złudne. W województwie śląskim potoczyła się ostra walka o wpływy polityczne. Dlatego plan zgody narodowej Hagera nie mógł być zrealizowany. Specyfika ustrojowa województwa śląskiego polegała na jego szczególnym statusie prawnym. Mając na uwadze walkę plebiscytową oraz szanując odrębności Śląska będące rezultatem wielowiekowej przynależności do niemieckiej strefy wpływów Sejm Ustawodawczy RP 15 lipca 1920 r. uchwalił pierwszą w niepodległej Polsce ustawę konstytucyjną zawierającą wspomniany już uprzednio statut organiczny województwa śląskiego⁵⁵. B. Hager początkowo był przeciwnikiem obowiązywania statutu organicznego. W 1929 r. pisał: „Oto polak ślązak chce być odpowiedzialnym za losy swej ziemi. Oto polak ślązak chce, by, co w nim dobrego nie tylko było uznane i szanowane, ale by te wartości regionalne oddane były na służbę całego państwa, a polskiego ślązaka w szczególności”⁵⁶. Uważał powrót do Macierzy dla Ślązaków jako zaspokojenie pragnienia odpowiedzialności za własne losy. Wypowiadając się o autonomii śląskiej stwierdził, że początkowo nie spełniła swojej roli, ponieważ oddzielała polski Górny Śląsk od państwa polskiego. Według niego była atutem plebiscytowym i w tym względzie swoją rolę spełniła. Dodał na ten temat: „Nie spełniła jednak swego zadania w początkach wolnej Polski, nie tylko dla tego, że była niedonoszoną, ale przede wszystkim, że nie umieli jej użyć ci, którym w ręce była oddana jako narzędzie budowania Polski na Śląsku”⁵⁷. Dopiero po przewrocie majowym w 1926 r. dostrzegł jej użyteczność statutu w różnych inwestycjach i rozwoju szkolnictwa. Odtąd stał się jej zwolennikiem. Uważał, że Sejm Śląski był filarem, na którym opiera się autonomia śląska. Według niego, kto kwestionuje istnienie regionalnego parlamentu szkodzi autonomii. Nawoływał do zgody Polaków na Górnym Śląsku⁵⁸. Dążył do budowy polskiej jedności i zgody na ziemi śląskiej. W tej pozycji przedstawił swój pogląd: „Dość swarów i kłótni, dość tego odrażającego widowiska, karczemnych burd. Chcemy polskiej zgody, chce-

⁵⁵ Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej 1920, nr 73, poz. 497.

⁵⁶ B. Hager, *Aktualne zagadnienia śląskie*, Tarnowskie Góry 1929, s. 6.

⁵⁷ Tamże, s. 6.

⁵⁸ B. Hager, *Inteligencja w twórczej pracy społecznej na Śląsku*, Katowice 1929, s. 5.

my jednolitego frontu od Grażyńskiego do Korfantego”⁵⁹. Niezgoda wśród polskich ugrupowań dawała większą możliwość do działania mniejszości niemieckiej w województwie śląskim. W kolejnym wystąpieniu Hager stwierdził: „Jesteśmy obrońcami autonomii, aczkolwiek zdajemy sobie sprawę z tego, że pojęcie o wartości autonomii różne przechodziło koleje. W młodzieńczym patriotyzmie nie chcieliśmy ograniczać się płotem od całości narodu. Piękne to były hasła i to nasze uczucie było wzniosłe. Ale życie nie pyta się o wzniosłe hasła i zamierzenia, życie jest twarde, a obserwacja życia nauczyła nas, że Ślązacom było tem gorzej im bardziej z patriotyzmu skubano autonomię”⁶⁰. Ponownie, 29 marca 1933 r. zabrał głos w lokalnym parlamencie przedstawiając własną opinię w sprawie statutu organicznego: „Stojąc na trybunie autonomicznego Województwa Śląskiego, uważam za swój święty obowiązek jako reprezentant stronnictwa, którego stosunek do autonomii jest powszechnie znany, podkreślić, że my, nie chcemy i nie umiemy myśleć innymi kategoriami Polaków. Polaków nie tylko z narodowości, ale Polaków i w tem znaczeniu, że z własnej woli jesteśmy i czujemy się obywatelami Rzeczypospolitej. I dlatego też twardo stojąc na gruncie statutu organicznego”⁶¹. Pod koniec kadencji III Sejmu Śląskiego dnia 26 marca 1935 r. Hager przedstawił ponownie własny pogląd na temat autonomii śląskiej: „(...) czuję się do obowiązku jeszcze raz skonkretyzować stanowisko, które z tej trybuny w tej tak ważnej sprawie zająłem. Przypominam więc, że starałem się wykazać jak wielką jest zgodność całego obozu polskiego co do ważnych spraw z dziedziny autonomicznej. Starałem się wykazać, że panuje jednomyślność, jeśli chodzi o cel autonomji. Wykazywałem, że autonomia śląska i według nas ma służyć, jako najwyższemu celowi, Państwu polskiemu, że służba dla Śląska jest tylko autonomiczną służbą dla Państwa. Starałem się wykazać, że zgodność pomiędzy nami panuje także co do użyteczności autonomii. Starałem się wykazać, że ta autonomia istotnie oddaje i oddawała usługi Państwu i Śląskowi. Starałem się wykazać, że panuje także pewna daleko posunięta zgodność co do tego, że autonomię trzeba zmienić, a wreszcie starałem się wykazać, że panuje także bardzo daleko posunięta zgodność co do tego, kto tę autonomię zmienić może. Stwierdziłem – a oto p. posłowi Witczakowi widocznie chodzi, że autonomię śląską mogą zmienić miarodajne władze centralne, ale całe moje przemówienie

⁵⁹ Tamże, s. 6.

⁶⁰ Sprawozdanie (dalej spr.) stenograficzne (dalej sten.) z 7 posiedzenia (dalej pos.) III Sejmu Śląskiego (dalej SŚ) z dnia 30 marca 1931 r. szpalta (dalej szp.) 44.

⁶¹ Spr. sten. z 31 pos. III SŚ z dnia 29 marca 1933 r., szp. 47.

miało za zadanie wykazać, że te władze centralne nie mają moralnego prawa cofnąć uroczyste danych obietnic. Wyraźnie powiedziałem, że to zagadnienie, że nasz protest przeciwko uchwale komisji senackiej ma dla nas przede wszystkim znaczenie nie tyle prawniczej ile moralne. Toteż w moim przemówieniu nie bawiłem się w żadne dociekania natury prawnicze, ale uzasadniałem moralne prawo Sejmu Śląskiego i ludu śląskiego”⁶². B. Hager stał na stanowisku, że autonomia Śląska nie tylko nie jest sprzeczna z polską racją stanu, ale harmonijnie godzi interes województwa śląskiego z najwyższym interesem państwowym. Początkowo, jako mieszkaniec Górnego Śląska opowiadał się za bezpośrednim przyłączeniem województwa śląskiego do II Rzeczypospolitej. Jednak z czasem, jak już wspomniano, zauważył korzyści, jakie przyniosła autonomia Śląska dla tej jednostki terytorialnej. W czasie funkcjonowania III Sejmu Śląskiego odbyło się 49 posiedzeń plenarnych. Z lektury tych posiedzeń wynika, że B. Hager uczestniczył w 40, a opuścił 9: 10 pos. 17 lipca 1931 r., 13 pos. 24 listopada 1931 r., 21 pos. 24 marca 1932 r., 30 pos. 23 marca 1933 r., 36 pos. 22 grudnia 1933 r., 37 pos. 17 stycznia 1934 r., 42 pos. 16 maja 1934 r., 43 pos. 18 czerwca 1934 r., 47 pos. 15 stycznia 1935 r. Po 1935 r. wycofał się z życia politycznego. Brał udział w kampanii wrześniowej, jako podporucznik był lekarzem w Szpitalu Garnizonowym w Krakowie, z którym ewakuował się do Tarnopola, gdzie do 31 października 1939 r. był lekarzem Szpitala Wojennego. Po zlikwidowaniu szpitala przez władze radzieckie przedostał się przez Rumunię, Syrię do Francji. Tu przebywał w obozie oficerskim w Carpieque, w Centrum Wyszkożenia Sanitarnego w Combourg. W czerwcu 1940 r. przedostał się do Wielkiej Brytanii, gdzie pełnił służbę lekarską w Perth. W sierpniu 1941 r. został urlopowany do objęcia służby cywilnej jako lekarz szkolny w polskim gimnazjum w Szkocji. W latach 1943–1945 kierował Sekcją Lekarską w Ministerstwie Odbudowy Administracji publicznej w rządzie polskim w Londynie. Od 1944 r. był członkiem Rady Narodowej Rzeczypospolitej Polskiej z ramienia Stronnictwa Pracy. Od 13 czerwca 1945 r. był lekarzem UNRRA w obozach uchodźczych w Bawarii. W listopadzie 1946 r. B. Hager powrócił do Polski. W latach 1947–1948 był zastępcą lekarza naczelnego Ubezpieczalni Społecznej w Chorzowie, a następnie w Tarnowskich Górach. Po rozwiązaniu tej ubezpieczalni pracował jako lekarz rejonowy w Powiatowej Przychodni Obwodowej w Tarnowskich Górach. W 1967 r. przeszedł na emeryturę. Zmarł dnia 30 czerwca 1969 r. w Tarnowskich Górach i został pochowany w Za-

⁶² Spr. sten. z 49 pos. III SS z dnia 26 marca 1935 r., szp. 55

brzu. W latach międzywojennych został odznaczony: Gwiazdą Górnośląską, Krzyżem Kawalerskim Orderu Polonia Restituta, Medalem Niepodległości. W 1964 r. otrzymał Krzyż Komandorski Orderu Odrodzenia Polski i Złotą Odznakę „Zasłużonemu w rozwoju województwa katowickiego”. B. Hager był znanym mówcą, a kilka jego przemówień opublikowano. Był autorem kilku książek. W 1929 r. zostały wydane: *Aktualne zagadnienia śląskie i Inteligencja w twórczej pracy społecznej na Śląsku*⁶³. Obie książki wydano w Tarnowskich Górach. Był współautorem wydanej w Katowicach w 1937 r. „Jednodniówki Śląskiego Związku Akademickiego z okazji wygaśnięcia Konwencji Genewskiej i 15-lecia wkroczenia Wojska Polskiego na Górny Śląsk”⁶⁴. W ostatnich latach życia współpracował ze Stowarzyszeniem Miłośników Ziemi Tarnogórskiej. Owocem tego były jego wspomnienia wydane w 1992 r. pt. *Obrazki tarnogórskie. Społeczność śląska w dowód wdzięczności upamiętniła zasługi Bronisław Hagera nadając jego imię i nazwisko Szpitalowi Miejskiemu w Tarnowskich Górach, jednej z ulic w Zabrze i Zespołowi Szkół Spożywczych również w Zabrze. Na budynku przychodni specjalistycznych w Tarnowskich Górach umieszczono tablicę pamiątkową poświęconą jego pamięci. Celnie go scharakteryzował w satyrycznym wierszyku działacz chadecki Stanisław Janicki:*

„Kiedy Polak w oczach jego
Zawsze gorszym jest od niego.
Lecz gdy został posłem, i nad nim krytyka
Znajduje błędów bez liku”⁶⁵.

Niewątpliwie był osobą o wielkim autorytecie będąc lekarzem, posłem i samorządowcem. Oceniając jego życie oraz działalność polityczną i samorządową należy stwierdzić, że dobrze służył swojej małej ojczyźnie i państwu polskiemu. Był dobrym przykładem w przekazywaniu tradycji, kultury i obyczajów następnym pokoleniom dbał o to, aby dorobek jego i ludzi jemu współczesnych nie uległ zapomnieniu, a przeciwnie, służył w kształtowaniu przyszłych pokoleń.

W autonomicznym Sejmie Śląskim zasiadało czterech lekarzy. Byli parlamentarzystami regionalnego parlamentu drugiej kadencji w 1930 r. i trzeciej kadencji w latach 1930–1935. Maria Kujawska reprezentowała śląską sanację w drugim i trzecim Sejmie Śląskim.

⁶³ B. Hager, *Aktualne zagadnienia śląskie*, Tarnowskie Góry 1929. Tenże, *Inteligencja twórczej pracy społecznej na Śląsku*, Tarnowskie Góry 1929.

⁶⁴ *Jednodniówka Śląsku Związku Akademickiego z okazji wygaśnięcia konwencji genewskiej 15-lecia wkroczenia wojska polskiego na Górny Śląsk*, Katowice 1937.

⁶⁵ S. Janicki, *Śląsk w krzywym zwierciadle*, Mikołów 1932.

Sanacyjny poseł Alojzy Pawelec zasiadał w autonomicznym parlamencie drugiej kadencji. Teodor Obremba związany był z chadecją i reprezentował ją w drugim Sejmie Śląskim. Bronisław Hager będąc chadakiem, wchodził do parlamentu lokalnego trzeciej kadencji. W regionalnym parlamencie nie było komisji zajmującej się opieką społeczną. Zaprezentowani czterej posłowie byli rzecznikami polityki zdrowotnej w Sejmie Śląskim. Pomimo, że reprezentowali różne siły polityczne w województwie śląskim, akceptowali autonomię, dostrzegali, że przyczyniała się do rozwoju Śląska w ramach Drugiej Rzeczypospolitej.

SUMMARY

Physicians in silesian sejm

Maria Kujawska She was a doctor, lived from 1893 to 1948. She participated in the third Silesian uprising in the service of health. She worked at the Society for Women and the Polish Red Cross. Sanacja was part of the National Union of Christian Work. Former Member of Parliament Śląski 2 and 3 of the legislature in 1930 – 1935. In addition, sat from 12 December 1936 until the outbreak of World War II in the Silesian Provincial Council. During World War II was on exile. After the war she returned to Polish. She worked as a doctor in a health center in Psczyzna until his death in 1948.

Alojzy Pawelec lived from 1886 to 1972. He trained as a doctor specializing in the treatment of lung diseases. He participated in the three Silesian Uprisings and shared the plebiscite. He was active in the Association of Silesian Insurgents. He held the position of Chairman of the supervisory board of the settlement, "Ślązak". He represented a political line connected with sanacja. He held the dignity of the Members of the Autonomous Silesian Parliament II in 1930 and senator of the third, fourth and fifth term in 1930–1939. The second war he spent in exile. After the war he worked as a doctor in the Lower Silesia.

Teodor Obremba lived from 1890 to 1951. He trained as a doctor. He was a national activist and a member of the secret youth organisations. He participated in the three Silesian uprisings in the years 1919, 1920, 1921. He was a member of the municipalities authorities from Myslowice. Obremba worked in the Silesian Christian Democrats. He was a member of the Second Silesian Parliament.

Bronisław Hager lived from 1890 to 1969. He was a doctor, Local Government and a member of the Silesian Diet third term. In addition, he was known on the activities of the nation. He took part in the plebiscite in the county zabrzańskim. He participated in the third Silesian uprising. Acted Defence in relation to the Western Borderlands. He held the dignity of vice-mayor Tarnowskie Mountains in the years 1928 to 1934. He belonged to a Christian democracy. Worked in organizations of Polish doctors. He participated in the Second World War. After liberation, he worked in health care in Upper Silesia.